

Csillagok útján – Kecskeméten

Kecskemét csillagászatának kezdetei az elmúlt századok népi csillagászati megfigyeléseiiig nyúlnak vissza. Ennek szép példáját adják a bugaci pásztorok, akik a csillagok járását használták fel az idő mérésére. A hőskor másik irányát az évszázadokon át a tudományok művelésében vezető szerepet játszó egyházi intézmények jelölték ki: Tatai Andrásnak, a Kecskeméti Református Főiskola természet és mértan professzorának 1846-ban, illetve 1848-ban a városban adták ki az asztronómiai ismereteket is adó „Kis természettan” című művét.

A legelső, magyarországi műkedvelőket tömörítő szervezet, a Stella Csillagászati Egyesület 1923-tól 1933-ig működött. A Stella Kecskemétről is toborzott tagságot: Hamzané Sándor Mária 1923-ban, Farkasfalvy Kornél 1924-ben, Kecskeméti Mihály 1925-ben, míg Horváth Jolán 1930-ban csatlakozott az egyesülethez. Három helyi intézmény is rendes taggá vált: a Katona József Reáliskola, a Római Katolikus Kegyesrendi Főgimnázium és a Kecskeméti Első Szőlő- és Gyümölcsstermelő Szövetkezet.

A Természettudományi Társulat keretein belül 1944 januárja és októbere között tevékenykedő Műkedvelő Csillagászati Alosztály tagjai között is találunk kecskemétiakat. Az Alosztály folyóirata, a Csillagok Világa előfizetői is adományozó pártfogói között tudta Halassy Sárát, Hatvani Edét, Törteli Pétert, továbbá Kecskemét thj. város Iskolánkívüli Népművelési Bizottságát.

A Magyar Csillagászati Egyesület jogelődjeként 1946 és 1949 között létezett első MCSE-ben is működtek műkedvelők a Hírös városból. Az egyesületbe 1946. december 1. és 1947. június 1. között jelentkezett rendes tagként a kiváló képességű közép-, majd főiskolai tanár Szemerey Andor, valamint Végh József.

Távcsöves bemutató 1951-ben, az SZTK tetején létesített bemutatóhelyen

Az ős-MCSE 1949-es beolvasztása után a hazai amatőrmozgalom és ismeretterjesztési szervezése ismét a Természettudományi Társulat Csillagászati Szakosztályában folyt. Kecskeméten is pártirányítással indult be az ismeretterjesztés új időszaka, és az egyes részterületekre kiválasztás vagy felkérés alapján kerültek a munka vezetői – mindez elsősorban 1949–54 között volt általános, de később is jellemző volt. A városban 1951 tavaszán alakult 30 fővel csillagász kör, amely a Társulat csillagászati szakosztályaként folytatta munkáját. Vezetőjének Rácz Gyulát nevezték ki, helyettese Fekete János volt. A megyei szervezet az akkor Koháry, ma Móricz Zsigmond utcai Véralóállomás helyén lévő házban kapott helyet. A társulati szaktitkári feladatokat, a megyei csillagászati szakosztály titkári pozícióját, illetve az Uránia vezetését Magyar János postatiszt látta el, Csongor Edéné megyei elnök, Földes János és Borbély Ferenc tanárok, illetve Bognár Imre voltak a legaktívabban, valamint néhány kecskeméti földrajz szakos tanár is csatlakozott a társasághoz. A hallgatóság általában 20–30 fő között ingadozott, és a paptanáraik ve-

zette Piarista Gimnázium diákjai, továbbá a néphadsereg repülőterének katonái voltak a legszervezettebb látogatók. Először 1952-ben szerveztek a városban Csillagászati Hetet. 1953-ban a TTIT kezei között életre hívott meteorészlelő hálózatnak a kecskeméti Varga György volt az egyik legeredményesebb tagja. A megyei szakosztály ezekben az években már rendszeresen részt vett falusi csillagászati előadások és távcsöves bemutatók lebonyolításában is. Két írásos ismeretterjesztő anyag is köthető Kecskeméthez: 1957-ben a Bács-Kiskun megyei füzetek harmadik számában Csongorné és Magyar közösen publikáltak az üstökösökről, a negyedik számba pedig Magyar írt cikket Az ember és a világmindenség címmel.

1951-ben alapították a kecskeméti Uránia Bemutató Csillagvizsgálót. Az intézmény kivitelezését Rácz Gyula szakosztályvezető segítette. Az intézmény műszerei a megszüntetett kalocsai Haynald Observatóriumból kerültek ide: egy olós finommozgatású 150/1600-as Newton-reflektor, illetve egy 70/1000-es üstököskereső kisreflektor. Az eszközöket a Komszomol téren akkor épült SZTK kiváló kilátást biztosító lapos tetején helyezték el. Eleinte a szabad ég alól használták a távcsöveket, később egy fémlémezből készült házikó szolgált a nagyobbik műszer kupolájául. A bemutatott objektumok a Hold, a nagybolygók, néhány ismertebb mély-ég és kettős közül kerültek ki. A csillagda 1963-ban fejezte be működését. A városban ekkor még ideiglenesen egy másik bemutatóhely is működött: a Néphadsereg katonai kórházának úszómedencéje mellett, ahol egy Kulín György által biztosított 106/1560-as Calderoni-reflektor szolgált főműszerül. Kezelői jórészt a szakosztály előadói voltak, illetve Vadász Gyula orvos csatlakozott a bemutatók köréhez.

Az 1960-as évek elején a kecskeméti központtal működő megyei csillagászati szakosztály kiemelkedő eredményt ért el előadások szervezésében, a Csillagászati Hét eseményei a korábbi évtizedhez hasonlóan a városban is sikerrel zajlottak, valamint több alkalommal is eredményesen bonyolítottak le csillagászati levelező tanfolyami vizsgákat – 1964-re azonban Bács-Kiskun megye szakosztályi élete a megyeszékhelyről Bajára helyeződött át, ahol a városi tanács csillagvizsgálója az Uránia feladatkörét is ellátta Ill Márton irányításával.

1963–64-től a TIT Csillagászat Baráti Körében (CSBK) szerveződtek a hazai amatőr csillagászok. Az indulás időszakában Borbély Ferenc kémia tanár látta el a helyi csillagászati szakosztály vezetését, illetve Csongor Attila megyei szakosztályi titkárral tagjai voltak a TIT Csillagászati és Űrkutatási Országos Választmányának is. Az 1964 és 1967 közötti időszakban a megyét azonban sajnálatos módon abba a csoportba sorolták, ahol nem igazán lehetett beszélni a CSBK kiépüléséről. Ennek oka az volt, hogy elsősorban az ismeretterjesztés, és nem az amatőr munka kapott fő szerepet megyei, illetve városi szinten. 1964 és 1967 között az országos választmányban Borbély Ferenc képviselte a megyét, a megyei választmány vezetőségi tagjai pedig Borbélyon és Magyaron kívül Károlyi Sándor és Vadász Gyula voltak.

Kecskemétet az 1970-es évek első felében sem említhetjük az országos mozgalom szempontjából kiemelkedő helyszíneként, bár a háttérben jelentős szakmai munka folyt. Idővel az előadások a TIT új székházában, a Kerényi Imre tervei alapján átépített zsinagógában, a mai Tudomány és Technika Háza nagytermében folytak. A városban több alkalommal is megrendezték a TIT előadói konferenciáit. A Kecskemét vonzáskörzetében folyó előadásokra többnyire ki-

sebb bemutató távcsövekkel, a vetítógépet is kezelő Pál Ferenc vezette TIT-gépkocsival, vagy a Ramháb Mária, az akkori Ifjúsági és Gyermekkönyvtár igazgatója által biztosított Barkas kisbusszal utaztak az előadók.

Papp Sándor egy műszerkülönlegességgel (Brachyt-távcső)

Az amatőrmozgalom felfutásáról 1977-től beszélhetünk. Ettől az évtől töltötte be Papp Sándor a TIT csillagászati szakosztályának vezetését, egészen 1992-ig. Papp Sándor előbb az Albireo Amatőr-csillagász Klub észlelőjeként, majd a Meteor rovatvezetőjeként vált ismertté. Ötvenezer feletti észlelésszámmal ő a legeredményesebb magyar változócsillag-észlelő. Az 1970-es évek végétől három csillagászati szakkör működött a városban. A TIT-es szakkört Ujvárosy Antal vezette, tagjai közül Papp Sándor mellett meg kell még említeni az ország egyik legkiválóbb tükröcsiszolóját, Berente Bélát, a később fizikusként dol-

gozó Katanics Sándort, valamint a meteorológusi pályát választó Tóth Zoltánt. A szakkör több ízben dobogós helyezést ért el a CSBK Országos Szakköri Vetélkedőin (Szeged, Székesfehérvár). Megfigyeléseikhez a már említett Calderoni-távcső mellett elsősorban Papp Sándor Berente-optikákkal szerelt 250/1330-as, 244/1195-ös és 150/675-ös Newtonjait használták. Az Erdei Ferenc Művelődési Házban Horák Béla vezette a csillagászati szakkört, míg az Úttörőházban Borbély Ferenc fogta össze az érdeklődő amatőrcsillagászokat.

Országosan ismert volt a Papp Sándor által a 80-as évek elején életre hívott kecskeméti észlelőtársaság. Gyakran fogadtak vendégészlelőket is. Bagó Balázs, Berente Béla, Fidrich Róbert, Tóth Zoltán, Ujvárosy Antal, illetve Csiba Márton, Gombos Gábor, Mátis András, Mizser Attila, Papp János, Szentmártoni Béla, Vaskúti György tartozott ehhez a körhöz. Komoly csillagászati ismeretterjesztés folyt még a Piarista Gimnáziumban is, ahol ekkoriban még aktívan használták – részben a felső tagozatosok oktatására – az 1980 táján vásárolt 8 cm-es Zeiss-refraktort, illetve egy korábban beszerzett 7 cm-es Calderoni-távcsövet. Ebben az időszakban a TIT megyei titká-

Észlelők a Csokonai utca 1. sz. ház udvarán, 1980-ban: Papp János, Papp Zoltán, Karácsi István (takarásban), Mátis András, Gombos Gábor, Papp Sándor és Berente Béla

ra Major Imre, majd Konfár Sándor, a természettudományi szaktitkár pedig Iglódi Miklós volt.

A frissen átadott Kecskeméti Planetárium

Az ismeretterjesztés 1983. május 17-én kapott új lendületet Kecskeméten. Ekkor nyitotta meg kapuit az ország harmadik ilyen jellegű intézménye, a Kecskeméti Planetárium. A planetárium vetítőberendezése az NDK-ban gyártott, ZKP-1 jelzésű Zeiss projektor. A létesítmény kialakításának ötlete Erdélyi Ignác párttitkártól és Reile Géza tanácselnöktől származott – egy külföldön látott planetáriumi előadás hatására. A berendezés megrendelése és leszállítása után a MTESZ-hez került, majd közel 18 évig a városháza pincéjében dobozba zárva „raboskodott”. A Planetárium végül Oszip András építész és Duffek Tivadar belsőépítész tervei alapján épült meg; a mai árakhoz képest hihetetlenül olcsón, a létesítmény (az épület és a komplex berendezés) teljes költsége körülbelül 6 millió Ft volt. Az eredetileg iskola-planetárium céljára készített műszerhez Sajó Péter tervei alapján korszerű irányítópult készült, és a szerelési munká-

latokat is a Budapesti Planetárium munkatársai végezték. A vetítőfelület 8 méter átmérőjű, matt fehérre festett polisztirol kupola. A források folyamatos hiánya miatt a Planetárium mellé tervezett bemutató csillagvizsgáló máig nem valósulhatott meg – annak ellenére, hogy egy 150/2250-es komplett Zeiss Meniscast még 1984-ben sikerült beszerezni. Ez a műszer az 1986-os Halley-expedíció alkalmával Kréta szigetére is eljutott, és jól vizsgázott egy 15 cm-es „Berente-RFT” vezető távcsöveként. Ez utóbbival kiváló képek készültek a Halley-üstökösről.

Az intézmény első vezetője, a Planetárium megvalósításában jelentős szerepet vállaló Ujvárosy Antal földrajz szakos tanár volt. Ujvárosy 1971-től az Albireo Amatőrcsillagász Klub észlelőjeként, majd lapjának, az Albireónak üstökösrovatvezetőjeként dolgozott. Tevékenységét 1986-ban Zerinváry-emlékéremmel ismerték el. 1986. június 1. óta az egyik legkarakteresebb hazai ismeretterjesztő, a jelentős amatőrcsillagász és szakkörvezetői múlttal rendelkező E. Kovács Zoltán csillagász tölti be az igazgatói posztot. A „planetárium társadalmi munkatársaként” (PTM) tehetséges fiatalok újabb és újabb generációit vonja be az ismeretterjesztésbe, és jelentősen támogatja a helyi és térségbeli amatőrcsillagászok munkáját. Az igazgató helyetteseként pedig Oppelt József főiskolai tanár dolgozik. Mivel az intézmény iskola-planetáriumként működik, az óvodától a főiskoláig a tanítás-nevelés célkitűzései alapján a tananyaghoz kapcsolódik, illetve pedagógiai kísérleteivel és a pedagógus továbbképzéseivel a készségek, jártasságok fejlesztését is szolgálja. Papp Sándor távozása után E. Kovács Zoltán látta el a TIT szakosztály vezetését. Később a TIT teljes egészében kivonult a helyi és megyei csillagászati ismeretterjesztésből, és a korábban általuk fel-

ügyelt Planetárium a város kezelésébe került.

A Naprendszer-modell kiindulópontja (a Nap) a városháza mellett. A Plútó a túra végállomásánál, a Planetáriumnál kapott helyet

A településen számos csillagászati vonatkozású köztéri alkotást találunk. Az E. Kovács Zoltán által megálmodott, és Lakatos Pál Sándor szobrászművész által kivitelezett Naprendszer-modellt 2002. szeptember 27-én avatták fel: az alkotás központi égitestünk, valamint bolygói méret- és távolságarányos modellje, 3,3 milliárdszoros kicsinyítésben. A „Nap” 41,8 cm-es bronzgömb a városháza mellett, a „Föld” gyöngyszemnyi a városháza előtt, a „Plútó” mákszemnél is kisebb a Planetáriumnál – az alkotás egyediségét az adja, hogy igazi szobrok készültek a szemléltetéshez, a kisebb égitestek mé-

retarányát pedig a Nap-modellhez hasonlíthatjuk. 2004. augusztus 24-én avatták fel a Piaristák terén a Marton Géza által készített analemmatikus napórát. Az árnyékóra a tér díszburkolatába ágyazott számokból és dátumvonalakból áll – árnyékvetőként pedig maga a felhasználó szolgál. A többgenerációs Hanga órásdinasztia belvárosi, Hornyik János krt. 2. szám alatti boltját díszíti a híres Világóra. Érdekesege, hogy egy holdóra mellett több kisebb időmérő a világvárosok helyi zónaidejét mutatja.

Az űrkutatási-űrhajózási tudományos tevékenység, illetve ismeretterjesztés szempontjából a város országos szinten kiemelkedő fontosságú. A Magyar Néphadsereg Repülőorvosi Vizsgáló és Kutató Intézet (ROVKI) az Interkozmosz program keretében az 1970-es évektől foglalkozott az űrrepüléssel kapcsolatos orvosbiológiai kutatásokkal, űréletteni és űrorvosi problémák megoldásával. Az intézmény alapvető szerepet játszott a magyar űrhajósok, Farkas Bertalan és Magyarai Béla kiválogatásában is. A jelenleg Magyar Honvédség Kecskeméti Repülőkórház elnevezéssel működő intézményhez több szállal kötődik a Magyar Asztronautikai Társaság (MANT) kecskeméti csoportja. Első elnökeként Remes Péter orvosezredes, a ROVKI parancsnoka, első titkáraként pedig E. Kovács Zoltán dolgozott. Jelenleg az elnöki posztot Pozsgai Attila orvos ezredes, az intézmény főigazgatója tölti be, a titkári feladatokat Groósz Andor professzor, űrorvostani tanszékvezető látja el.

Az anyag összeállításában nyújtott segítséget a szerző ezúton is köszöni Papp Sándornak, valamint Borbély Ferencnek, E. Kovács Zoltánnak és Ujvárosy Antalnak.

REZSABEK NÁNDOR